

A beruházási hányadtól a társadalmi békéig

Díszdoktori székfoglaló a Janus Pannonius Tudományegyetemen

Eseményszámba megy, ha egy magyar egyetem díszdoktori címmel ismeri el egy neves hazai kutató teljesítményét. Ilyen eseményre került sor a múlt év őszén Pécsen, amikor *Berend Ivánt*, az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének tagját, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem címzetes tanárát – világhírű külföldi kollégáival együtt – *díszdoktorrá avatták a Janus Pannonius Tudományegyetemen*. Székfoglaló előadása, amely az *Elgondolások hosszú távú növekedési változatok formálásához* címet viselte, s amely 1995. szeptember 5-én hangzott el, korántsem csak tudományos érdekességgel bírt. Tézisei a növekedés és/vagy egyensúly témakörében folyó, meglehetősen heves – némelykor politikai pikantériától sem mentes – vita kellős-közepébe vágtak. A „vágtak” szó talán azért is nagyon helyénvaló itt, mert Berend Iván gordiuszi megoldást ad a dilemmára: *szerinte maga a kérdésfeltevés – miszerint választanunk kell a növekedés és az egyensúly alternatívája között – értelmetlen*, hiszen két különböző, ha tetszik „összemérhetetlen” *terminus technicus*ról van szó. Prioritásról beszélni tehát ezek összefüggésében nem állja ki tudományos kritika próbáját. *Az egyensúly* – a kutató szerint – *keresztmetszeti követelmény*, időben csak egy-két évig sérülhet, évtizedekig nem lehet egyensúly-helyreállítási politikát gyakorolni. *A növekedés* ezzel szemben *hosszmetszetben érvényesül*, a növekedési pálya íve évtizedeket ölel át. A választás a növekedés és az egyensúly között azzal ér fel, mintha a között akarnánk választani, hogy flow- vagy stockváltozókkal helyesebb-e működtetni a gazdaságot.

Választásnak legfeljebb a különféle növekedési pályák között lehetne értelme. A mozgástér azonban ebben a vonatkozásban nem túl nagy. Valamikor a hetvenes években lecsúsztunk a megmerevedett szerkezettel jellemezhető „keleti típusú” növekedési pályáról, de mindmáig nem tudunk felkapaszkodni az európai szerkezeti jegyek irányában haladó modern növekedési útvonalra. A gazdaságunkban zajló nagy földcsuszamlás: a tranzíció vagy transzformáció átformálta a növekedési tényezők hatásait is. A székfoglaló előadás szerint *a nem gazdasági (pontosabban nem csak, illetve nem szűken véve gazdasági) tényezők válnak döntővé*. Az emberek abszorbciós készsége, amelyekkel magukévá teszik a másutt kifejldött technikái, illetve üzleti kultúrát és kreativitásuk az, amelyen a növekedés igazából megfordul. Az alkotó- és alkalmazkodóképesség háttérét a társadalom tagjainak felhalmozott szellemi, illetve kulturális tőkéje, erkölcsi értékei adják, ez utóbbiba beleértve – a gazdasági fejlődés szempontjából ma olyannyira fontos – „másság” elfogadását. Ha továbbgondoljuk Berend Iván ez utóbbi gondolatát, arra juthatunk, hogy *az országok, kultúrák, illetve emberek között meglévő természetes és történelmi különbségek elfogadása az innováció nélkülözhetetlen feltétele*. Hiszen aligha lehet modernizációra, növekedésre, technikai haladásra, újításokra számítani ott, ahol az emberek belemerevedtek a saját tradíciójukba, gondolkodásuk zárt, „egyvágyányú”, s csupán egyetlen megoldást ismernek a problémákra: a sajátjukét. A díszdoktori előadásból kikövetkeztethetően: a „szocialista növekedés” is a többi között éppen e „nyitottság”, az innovációk, új megoldások iránti affinitás hiányában jutott zsákutcába. Berend Iván székfoglalójának talán a legfontosabb mondanivalója, hogy az általa is oly középponti kérdés-

nek tekintett egyensúly nem állítható helyre a kiadások és a bevételek egymáshoz igazításával, az egyensúly hordozója nála a gazdasági szerkezet korszerűsítése, illetve az *intézményi megújulás*. Ezek híján torkolltak szükségszerűen zsákutcába Magyarországon a hetvenes, illetve nyolcvanas évek meg-megújuló egyensúly-helyreállítási kísérletei. Számoszlopokat ki lehet egyensúlyozni a papíron, tartós és valóságos egyensúlyt (persze nem a fogalom abszolútizált értelmében) azonban csak a megfelelő intézményi környezet kialakításával lehet elérni.

Ellentétben a nálunk meglehetősen elterjedt megközelítéssel, amely szerint a GDP, a felhalmozás, a beruházás és a többi makromutató tárgyi tényezőként, „nagyobbrészt tárgyak, nem emberi kapcsolatok és arányok mozgásaként” jön tekintetbe, Berend Iván filozófiája szerint az előbb felsoroltak lényegüket tekintve emberi kapcsolatok. A növekedés egyre inkább a fogyasztástól, a szellemi tőke, az emberi erőforrások kifejlesztésétől (műszaki, gazdaságsszociológiai, mentális tényezőktől, közvéleményt formáló motívumoktól, történelmileg megélt tapasztalatoktól, képzettségtől, kutatástól, egészséges életmódtól, a szabadidő értelmes felhasználásától, jó közérzettől és a mentális zavarok mérséklődésétől) függ – hangsúlyozta az előadó. Ezzel a tételével mintegy visszájára fordította azt a közkeletű vélekedést, amely szerint éppen a felsorolt emberi vonatkozások függenek az elért gazdasági növekedéstől. Aligha érdemes azon vitatkozni, hogy az ollónak melyik szára vágja el a papírost, a tyúknak vagy a tojásnak van prioritása. Kétségtelen, hogy nehéz egészségesnek maradni egy olyan társadalomban, ahol – a lanyha növekedésnek és az alacsony társadalmi fejlettségi szintnek betudhatóan – évenként és fejenként csak hozzávetőleg 200 dollár jut az egészségügyi ellátásra. Siralmas makrogazdasági eredménymutatóink aligha engednek ennél lényegesen többet fordítani ezekre a célokra a közeljövőben. Legalább annyira nehéz vitatni ugyanakkor a díszdoktor okfejtését, miszerint beteg, képzetlen, mentálisan sérült rossz közérzetű emberekkel is meglehetősen nehéz gazdasági növekedést produkálni.

Előadása végén Berend Iván megkísérelte felrajzolni a évezredvég scenárióit Magyarország számára. Pontosabban kiemelt néhány kulcselemet, amelyek fontosak lehetnek abból a szempontból, hogy végül is mit hoz számunkra az előttünk álló fél évtized. Meglehet forgatókönyvének egyes elemei (például az a tézise, hogy növekedésünkben továbbra is meghatározó szerepet tulajdonít az agráriumnak, sőt azt is elképzelhetőnek tartja, hogy e meghatározó szerep a korábbiaknál erőteljesebben jut majd érvényre), nagy vitát provokálnának szakmai körökben, mindenképpen figyelemre méltóak. Bár hosszan vitatkozhatnánk a megroggyant szovjet kapcsolat „visszabóvításának” ésszerűségén vagy valóságosságán, az alacsony importigényű hazai élelmiszeripar, illetve ruházati ipar termékeinek Berend Iván által prognosztizált piacbővülésén, azt aligha lehet vitatni, hogy a szóban forgó lehetőségeket vitatni kell. A székfoglaló felvetései között különösen ajánlható a továbbgondolásra és vitára az a tétel, hogy „ha a szociális biztonság jelentősen csökken, akkor nagy társadalmi kockázatként felerősödik és összekapcsolódik a polarizáltság és az elesettség.” A közgazdász – még díszdoktori süvegben sem – mágus, az ezredvégi scenárió sötét képeinek felvillantásával nem üzheti el az említett nagyon is valós veszélyeket. Csupán annyit tehet, hogy felhívja rájuk az érdekeltek figyelmét. Érdekeltek pedig mi vagyunk, mindannyian – a szakmán kívül és belül egyaránt. A társadalmi béke meghatározó voltának a hangsúlyozása – ahogyan székfoglaló előadásának zárómondataiban Berend Iván fogalmazott – nem pusztán a közgazdász, hanem olyan szakember véleménye, aki a szakmája nevében lévő „köz” szót a társadalomra érti, és az embereknek a „tisza közgazdaságtanra” visszaható nyomását – a 2000. év felé közeledvén – az előjelektől függetlenül az egyik legfontosabb növekedési tényezőnek tekinti.